

ԱՌԱՆՑ ԴԱԻԱՆԱՆՔԻ

Ժամանակակից վէպ Հէնրիկ Սենկեիշի

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

(Շարունակութիւն ¹⁾)

28 ապրիլի.

Կրօմիցկու նամակները այն աստիճան ճնշող ազդեցութիւն գործեցին ինձ վրայ, որ ատացած տպաւորութիւնս մինչև այժմ շարունակուում է: Իրաւ է՝ Անեկայի դէմ անհիմն զայրոյթս անցնում է.— որքան աւելի եմ զգում, որ անիրաւացի էր նրա հետ այն աստիճան կոպիտ վարւելս, այնքան աւելի եմ զղջում արածիս համար և այնքան աւելի քնքշութեամբ եմ մտածում նրա մասին: Բայց միւս կողմից քանի գնում՝ աւելի ու աւելի պարզ եմ տեսնում, թէ ինչպէս անողոք կերպով միաւորում է նրանց նոյն իսկ իրականութիւնը: Երէկանից այդ մտածմունքի ճիրաններում եմ և այդ պատճառով այսօր չը գնացի Պլոշով: Այնտեղ պէտք է միշտ ուշքս վրաս պահեմ, պէտք է հանգիստ լինեմ կամ հանգիստ ձևանամ. այժմ այդ իմ ոյժիցը վեր է: Խնչ որ կայ—չը կայ մէջս՝ մի՛տք, զգացմանք, տպաւորութիւն, — բոլորը խառնւել է իրար ու ոտքի կանգնել կատարւած իրողութեան դէմ: Զը գիտեմ կարող է

¹⁾ Տես «Մուգճ» 1892 թ. №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7—8, 10:

արդեօք լինել աւելի դառն դրութիւն քան այն, երբ մարդ չի հաշտուում մի որ և է բանի հետ, բողոքում է իւր ուղեղի ու սրտի իւրաքանչիւր մասնիկով և միեւնոյն ժամանակը կատարւած իրողութեան առաջ իրան անդօր է զգում: Այն էլ եւմ լաւ հասկանում, որ այդ միայն լակիզն է երկանց: Ոչինչ չեմ կարող անել, ոչինչ: Մարդու է գնացել, պանի Կրոմիցկա է դարձել, պատկանում է Կրոմիցկուն և միշտ պատկանելու է նրան, իսկ ես, որ չեմ կարող այդ բանի հետ հաշտւել, որովհետեւ եթէ հաշտւեմ՝ չեմ կարող ապրել — պէտք է հաշտւեմ: Նոյնչափ հետեանք կ'ունենայ բողոքս իրերի այն կարգի դէմ, որի շնորհիւ մարդու գնացած կինը պատկանում է իւր մարդուն, որչափ եթէ բողոքէի երկրի ձգողական ոյժի դէմ: Ուրեմն ի՞նչ: Հաշտւեմ այդ կարգի հետ: Ի՞նչ, օգուտ չհաշտուում եմ դատարի, ողորմելի ու անմիտ խօսքից, երբ որ էութեանս մէջ հաշտութեան հիւլէ անգամ չը կայ: Երբեմն սիրտս ասում է գլուխս առնեմ գնամ այստեղից, բայց շատ լաւ գիտեմ, որ աշխարհքս առանց այդ կնոջ՝ ինձ համար նոյնքան նշանակութիւն ունի որքան մահը, այսինքն այնքան որքան չքութիւնը, և որ աւելի է, առաջուց գիտեմ, որ չեմ գնալ, որովհետեւ մէջս այնքան ոյժ չի գտնւիլ: Յաճախ դրեթէ բողոքովին պարզւել է գիտակցութեանս համար, որ մարդկային թշառութիւնը կարող է աւելի մեծ լինել քան մարդկային զաղափարը նրա մասին և որ կարող է այնպիսի դրութիւն լինել, երբ թշառութեան վերաբերեալ մտածմունքները վերջանում են, իսկ թշառութիւնը ինքը ծովի նման սփռւում է հեռու և հեռու: Այժմ ինձ թւում է թէ նաւում եմ այդ ծովում:

Նւ սակայն՝ ոչ: Կայ մի բան, որ դեռ մնում է ինձ: Մի ժամանակ կարդացել եմ Ամելյի յիշատակարանում, որ գործը՝ թանձրացած ու այդպիսով նիւթեղէն դրութեան հասցրած միտք է: Բայց միտքը կարող է մնալ վերացական դրութեան մէջ, իսկ զգացմունքը՝ ոչ: Տեսականօրէն այդ առաջ էլ գիտէի, սակայն միմիայն այժմ ինձ վրայ ստուգեցի այդ ճշմարտութիւնը: Պլոշով վերադառնալու ժամանակից մինչև այս րոպէն ոչ մի անգամ պարզ ու որոշ չեմ ասել ինքս ինձ, թէ փափագում եմ գրաւել Անկկայի փոխադարձ սէրը, բայց այդ միմիայն խօսքերի հարց է եղել: Իսկապէս գիտէի, որ ուզում էի և ուզում եմ այդ: Իւրաքանչիւր հայեացքս, իւրաքան-

չիւր խօսքս, բոլոր վարմունքներս միմիայն այդ նպատակին էին ձգտում: Այն զգացմունքը, որ հոմանիշ է բաղձանքի ու գործի հետ—ոչինչ է: Թող ուրեմն այդ խօսքը արտասանւի—ուզում եմ: Ուզում եմ Անեկայի համար դառնալ ամենացանկալի ու ամենասիրելի էակ ինչպէս որ նա է ինձ համար. ուզում եմ տիրանալ նրա սէրին, նրա բոլոր մտածմունքներին, նրա հոգուն, և միտք չունիմ սահման դնել ցանկութիւններին. ինչ թելադրի սիրտս կ'անեմ և կ'օգտւեմ ամեն տեսակ միջոցներէց, որ իմ խելքս ազդու կը համարի, որպէս զի գրաւեմ նրա սէրը: Կրօնից կու ձեռքից կը խլեմ Անեկայի այնքան մասը՝ որքան կը կարողանամ և ամբողջապէս կը խլեմ, եթէ Անեկան ինքը համաձայն լինի: Այդպիսով այսուհետեւ նպատակ կ'ունենամ կեանքումս, կ'իմանամ թէ ինչու եմ զարթնում առաւօտեան, ինչու եմ ուտում ցերեկով, ինչու եմ կազդուութեամբ քնով: Կատարելապէս բախտաւոր չեմ լինիլ, որովհետեւ դրա համար հարկաւոր կը լինէր ոչ միայն ամբողջապէս տիրանալ Անեկային, այլ և վրէժ հանել Կրօնիցից, որ մի ժամանակ տէր է եղել նրան,—սակայն մի բան կը լինի, որով կարող կը լինեմ ապրել: Իմ փրկութիւնը նրանումն է: Եւ այդ՝ այս բոլորիս կայացրած վճիռ է, այլ միմիայն բառացի սահմանումն այն բոլոր ոյժերի, որոնք իրար են դալիս մէջս, այն կամքի ու այն բաղձանքների, որոնք ինձ տոգորող զգացմունքի բնութեան մէջ կան ու նրա էութեան անբաժան մասն են կազմում:

Թող ուր ուզում է կորչի նախապաշարած, մանրակրկիտ խղճմունքս: Վախս, թէ Անեկան կ'անբախտանայ՝ եթէ ինձ սիրի, պէտք է տեղի տայ այն ճշմարտութեանը,—աշխարհքի չափ մեծ ճշմարտութեանը, որ հէնց միմիայն սիրոյ գոյութիւնը մարդուս սրտում բոլորովին լիացնում է կեանքը, անունդ է տալիս կեանքին և միլիոնապատիկ աւելի գին ունի քան կենսական դատարկութիւնն ու չքութիւնը:

Սրանից արդէն հազար տարի առաջ յայտնի է եղել աշխարհին, որ բարի ու բարոյական է միմիայն այն, ինչ որ պահպանում զօրացնում է կեանքը, իսկ դատարկութիւնն ու չքութիւնը չարի թաղաւորութեան մէջ են գտնուում: Այն բոլորին, երբ այդ ազիզ գութը դէմ առնի կրճքիս, երբ այդ քաղցրիկ շրթունքները հանդ-

չեն իմ շրթունքների վրայ,—բարի և ճշմարիտ գործ կը կատարւի Ուղեղս պրոգոզ կատկածների մէջ միմիայն այդ ճշմարտութիւնն է պայծառ փայլում,—միմիայն դրա վերաբերմամբ կարող եմ ասել՝ հաւատում եմ, որ այդպէս է։ Վերջապէս կեանքումս մի հաւատի բան գտայ։ Լաւ գիտեմ ինչ ահագին տարբերութիւն կայ այդ իմ հաւատի և այն գրոշանոց պայմանական բարոյագիտութեան մէջ, որ յօրինւած է մարդկանց մեծամասնութեան առօրեայ գործածութեան համար. գիտեմ որ Անեղկայի համար էլ այդ՝ օտար ու սարսափելի աշխարհ կը լինի, բայց կը բռնեմ ձեռիցը ու կը տանեմ նրան այդ աշխարհը, որովհետեւ կը կարողանամ անկեղծ համոզմունքով ասել նրան՝ այնտեղ է բարին և ճշմարիտը։

Այդ տեսակ մտածմունքները ոչոք են տալիս ինձ։ Սակայն օրւայ մեծ մասը ինձ համար վատ անցաւ, որովհետեւ զգում էի, որ անդօր եմ այն պայմանների առաջ, որոնց մէջ գտնւում եմք ես ու Անեղկան։ Մոլորութիւն մինչև անգամ այն էլ էր անցնում, թէ զուցէ նա սիրում է Կրոմիցկուն։ Բարեբախտաբար կէսօրից չետոյ բժիշկ Խլաստովսկին եկաւ և ընդհատեց այդ ենթադրութիւններիս ընթացքը։ Նա Պլոշովից եկել էր խորհուրդ անելու զլիսաւոր բժշկի հետ, որ առաջ հրաւիրւած է եղել պանի Յելինային այցելելու, և այժմ Պլոշով վերադառնալուց առաջ եկել էր ինձ տեսութեան։ Ասաց, որ պանի Յելինան էլի այնպէս է ինչպէս առաջ, բայց պանի Կրոմիցկայի զլուխը առաւօտանից սաստիկ ցաւելիս է եղել, այնպէս որ նա առաւօտեան թէյին դուրս չի եկել։

Վերջը սկսեց երկար ու բարակ խօսել Անեղկայի մասին և ես ուրախութեամբ ականջ էի դնում նրան, որովհետեւ այդ ինձ համար մասամբ փոխարինում էր Անեղկայի ներկայութիւնը։ Ասեմք՝ նա խօսում էր թէպէտ երիտասարդ, բայց խելացի մարդու պէս։ Ասաց որ ինքը առհասարակ թերահաւատութեամբ է վերաբերում մարդկանց, ոչ այն պատճառով, որ այդ տեսակէտը միակ իրաւացին է համարում, այլ որովհետեւ կարծում է թէ այդպիսով մարդ աւելի ապահով կարող է լինել։ Բայց դալով պանի Կրոմիցկային կարծում է, որ կարող է ամենայն վստահութեամբ դասել նրան ամեն տեսակէտից բարձր բնաւորութիւնների շարքը։ Անեղկայի մասին այնքան ոգևորւած էր խօսում, որ մի րոպէ մոլորութիւն անցաւ,

Թէ սրտի խորքում դէպի նա հիացմունքից աւելի բան է զգում:

Այդ ենթադրութիւնը ինձ ամենեւին տհաճութիւն չը պատճառեց, երևի այն պատճառով, որ գիտէի Թէ ինչ ահագին տարածութիւն է բաժանում այդ երէկան ուսանողին ու Անելկային: Ընդհակառակը սրտումն շնորհակալ էի նրանից, որ այդպէս լաւ հասկացել է Անելկային ու աւելի երկար պահեցի նրան ինձ մօտ, որովհետեւ բացի այդ նրա հետ խօսելս ինձ չէր թողնում տխուր մտածմունքների մէջ ընկնել: Խօսակցութեան մէջ հարցրեցի նրանից, ի՞նչ է մտադիր անել ապագայում: Պատասխանեց, Թէ նախ և առաջ պէտք է մի քիչ փող յետ քցի արտասահման գնալու ու այնտեղի հիւանդանոցներում պարապելու համար, յետոյ՝ կը վերադառնայ ու կը հաստատուի Վարշաւայում:

— Ի՞նչ էք հասկանում Վարշաւայում հաստատուել ասելով:

— Գիտնական պարապմունք մի որ և է հիւանդանոցում և, եթէ հնարաւոր լինի, մասնաւոր պրակտիկա:

— Երևի կը ստակէք էլ:

— Դրա ժամանակն էլ կը գայ, բայց ոչ իսկոյն և եթա:

— Այո, ոչ իսկոյն, այլ երբ որ սէր զարթնի սրտներումդ ու գերի դարձնի ձեր կամքը: Դուք իբրև բժիշկ գիտէք ի հարկէ, որ սէրը ֆիզիոլոգիական պահանջ է:

Սակայն, ինչպէս երևում էր, պահ խաւարումսկին ուզում էր մարդկային թուլութիւններից բարձր և լուրջ ու կորովամիտ մարդ համարել, ուստի թափ տւեց լայն ուսերքը, ձեռքով սղալեց տակնը-հանց խուզած մազերը ու ասաց.

— Ընդունում եմ որ պահանջ է, բայց պէտք եղածից աւելի նշանակութիւն չեմ ուզում տալ նրան: Զը կայ այնպիսի պահանջ, որ անկարելի լինէր զսպել:

Այդ ասելով նա յաղթական կերպով ժպտաց, բայց ես լուրջ պատասխանեցի նրան.

— Եթէ մի քիչ աւելի խորը նայելու լինենք այդ հարցի վրայ, թերևս գանք այն եզրակացութեան, որ բացի սէրից չը կայ մի ուրիշ բան, որի համար արժէր ապրել:

Խաւարումսկին մի բոպէ միտք արեց.

— Ո՛հ. շատ ուրիշ բաներ կան, այ թէկուզ գիտութիւնը, Թէ-

կուղ հասարակական պարտականութիւնները: Պատկերու դէմ խօսք չունեմ,—մարդ պէտք է պատկերի թէ իւր համար, թէ զաւակ ունենալու համար,—որովհետեւ այդ էլ հասարակական պարտականութիւն է: Բայց ամուսնութիւնը ուրիշ բան է, անվերջ սիրահարութիւնը՝ ուրիշ:

—Այսինքն ի՞նչ էք ուզում ասել:

—Այն, որ մենք մըջիւնանոց շինող մըջիւններ ենք: Մենք, աշխատուոր մարդիկս, ժամանակ չունենք կեանքներիս մեծ մասը կանանց ու սիրահարութեան նւիրելու: Այդ լաւ է այն մարդկանց համար, որոնք կարող են ոչինչ չ'անել կամ որոնք ուրիշ ոչինչ չեն ուզում անել:

Այդ ասելով նա նայեց ինձ վրայ իբրեւ այնպիսի մարդ, որ խօսում է ազգի ամենակորովի անդամների անունից և խօսում է թէ զօրաւոր կերպով թէ խելացի: Մի տեսակ զւարճութեամբ էր նայում մարդկային ցեղի այդ առողջ օրինակի վրայ և խոստովանւում եմ՝ որ, եթէ չը հաշւենք մի քիչ պատանեկական, գրեթէ աշակերտական անձնապատասնութիւնը, նրա ասածը բոլորովին չիմար բան չէր: Ճիշտ է, որ կինը և սէրը ոչ միայն այս աստիճան անազնին, այլ և սրա կէսի չափ դեր չեն խաղում աշխատուոր մարդկանց կամ լուրջ ծրագիրներ, լուրջ նպատակներ ունեցող մարդկանց կեանքում: Գիւղացին պատկւում է, որպէս զի կին ունենայ ու տուն ու տեղ դնի: Խսկապէս նա քիչ է ընդունակ խոր զգացմունքներով զգացւելու, թէև բանաստեղծներն ու վիպասանները հաւատացնում են թէ ընդհակառակն է: Գիտնականը, պետական մարդը, զօրավարը, քաղաքական գործիչը իրանց կեանքի ամենաչնչին մասն են նւիրում կնոջ: Միայն արտիստներն են բացառութիւն կազմում: Որքերը նրանց արհեստն է, որովհետեւ եթէ սէրն ու կինը չը լինէին՝ զեղարւեստ էլ չէր լինել: Իսկ ընդհանրապէս կինը բացարձակ իշխում է միմիայն հարուստների շրջաններում, ուր լիքն են այնպիսի մարդիկ, որոնք փախւում են աշխատանքից: Նա կատարելապէս լիացնում է այդպիսիների կեանքը.— իշխում է նրանց բոլոր մտածմունքներին, դառնում է նրանց բոլոր վարմունքների շարժառիթը, ձգտումների միակ նպատակը: Եւ այլապէս չի կարող լինել: Մէկը հէնց ես: Ինձ շրջապատողները ճիշտ

է շատ էլ հարուստ չեն, բայց ես անձամբ բաւական ունեւոր մարդ եմ: Սակայն ինչպէս եմ օգտուել հարստութիւնիցս,—երբէք ոչ մի բան չեմ արել, այնպէս որ կեանքումս որոշեալ նպատակ ոչ ունեցել եմ, ոչ էլ ունեմ: Գուցէ այդպէս չը լինէր եթէ որ Անգլիացի կամ Գերմանացի ծնւած լինէի, բայց ինձ վրայ, բացի այդ, ծանրանում էր այն նախնական մեղքը, որ կոչւում է՝ *l'improductivité slave*: Արդի քաղաքակրթութեան բաղադրիչ գործոններից ոչ մէկը չէր գրաւում ինձ ու չէր լիացնում հոգիս այն հասարակ պատճառով, որ այդ քաղաքակրթութիւնը ուժասուլառ ու սկեպտիկականութեամբ տոգորւած քաղաքակրթութիւն էր: Եթէ նա ինքը զգում էր, որ իւր վերջն եկել է, և կասկածով է վերաբերւում ինքն իրան, դժար է պահանջել, որ ես հաւատ զգամ դէպի նա ու կեանքս նւիրեմ նրան: Այդպիսով ընդհանրապէս ապրել եմ իբրեւ օլում անկախ դրութեան մէջ գտնուող մարդ, որովհետեւ չեմ կարողացել կաշի գետնից: Եթէ որ չոր ու ցամաք մարդ լինէի ու գորտի արիւն ունենայի կամ թէ շատ չիմար ու անասնանոման զգայասէր լինէի, կը սահմանափակէի կեանքս բուսական գոլութեամբ կամ անասնական պահանջների բաւարարութեամբ և մի կերպ կ'ապրէի, բայց բոլորովին հակառակը եղաւ: Հետո աշխարհք եմ բերել աշխոյժ միտք, անզուսպ բնաւորութիւն և արտակարգ կենսական ոյժեր: Այդ ոյժերը պէտք է մի ելք գտնէին և կարող էին գտնել միմիայն սիրոյ մէջ: Ուրիշ ոչինչ չէր մնում ինձ: Գիտակցում եմ այդ և հպատակւում եմ, որովհետեւ զուր կը լինէր կռւել այդ ոյժի դէմ: Սէր դէպի կինը—ահա իմ կեանքի միակ *raison-d'être*-ը, միակ հիմքը: Իմ անբախտութիւնս ամբողջապէս նրանումն է կայանում, որ իբրեւ հիւանդոտ քաղաքակրթութեան զաւակ՝ ծուռ եմ մեծացել,—իմ զգացած սէրն էլ ի հարկէ չէր կարող ծուռը չը լինել:

Գաղափարների պարզութիւնը ինձ բախտաւորութիւն կը տար, բայց չ'արժի դրա մասին խօսել: Իւրաքանչիւր կուզ մարդ կը կամենար ազատուել իւր կուզից, բայց չի կարող, որովհետեւ կուզ է եղել արդէն մօր արգանդում: Այդպէս էլ իմ կուզերս չառաջացրել է ինձ աշխարհ բերող դարի ու քաղաքակրթութեան արգանդը: Բայց ծուռ թէ դուզ՝ միևնոյն է, պէտք է սիրեմ և ուզում եմ սիրել:

4 մալիսի.

Խեղճս բոլորովին ծառայ է դառնել զգացմունքիս և արդէն այն կառապանի դերն է խաղում, որի հոգսը միմիայն այն է թէ կառքը ջարդ ու փշուր չը լինի: Մի քանի օր է Պոլսովումն եմ և ինչ որ խօսում ու անում եմ՝ բոլորը միմիայն սիրոյ տակտիկա է: Բժիշկ Խլաստովսկին շատ խելօք բան է արել, որ Անեկլային պատւիրել է առողջութեան համար զբօսնել պարտեզում: Ես պատահեցի նրան այնտեղ այս առաւօտս Լինում են ըրպէներ, երբ մարդուս սրտում տարածւող սէրը, թէկուզ բոլորովին գիտակցական սէրը, արտայայտւում է արտասովոր բուռն կերպով և զրեթէ սարսափ է ազդում իւր սաստկութեամբ: Այդպիսի ըրպէ էր այսօր այն ըրպէն, երբ որ ծառուղու պտուտանքում տեսայ Անեկլային: Նրբէք նա ինձ աւելի գեղեցիկ, աւելի տենչալի, աւելի անկասկած ինձ վիճակած չէր թւացել: Դա է որ կայ այն՝ աշխարհիս երեսին մի միակ կինը, որին՝ խորհրդաւոր, զիտնականօրէն դեռ ևս չ'ուսումնասիրած ոյժերի զօրութեամբ նախասահմանած է իրան քաշել ինձ այնպէս ինչպէս մագնիսը իրան է քաշում երկաթը, զրաւել ինձ, կապել իրարից, դառնալ ինձ համար միակ նպատակ և բովանգակութիւն տալ կեանքիս: Նրա ձայնը, նրա կերպարանքը, հայեացքը զմայլեցնում են հոգիս: Այսօր որ մօտեցայ նրան՝ ինձ թւում էր թէ նա իւր մէջ կրում է ոչ միայն իւր սեփական հրապոյրը, այլ և այդ առաւօտուայ, այդ գարնան, այդ պայծառ եղանակի, այն ճնճղուկների ու բոյսերի հրճանքի հրապոյրը, ուստի և նա ինձ համար կնոջից աւելի բան է, որովհետեւ բացի այդ՝ ամբողջ բնութեան գեղեցկութեան հրապոյրի ու քաղցրութեան մարմնացումն է: Նւ մտածեցի ինձ ու ինձ, թէ՛ եթէ բնութիւնը նրան այնպէս է ստեղծել, որ նա ինձ վրայ աւելի սաստիկ է ներգործում քան որ և է ուրիշ տղամարդու վրայ, կը նշանակի նրան ինձ է նախասահմանել,—և թէ՛ նրա ամուսնութիւնը ոտնակոխ է արել իմ այդ իրաւունքը: Ով գիտի, թերեւ աշխարհիս բոլոր անարգարութիւններն էլ այդպիսի իրաւունքների զանցառումից են ծագում և այդ է կեանքի անկատարութեան պատճառը:

Մարդիկ զուր են սէրը՝ աչքերը կապած երևակայում: Ընդհակառակը, սիրոյ աչքից չի խուսափում ոչ մի բան, ոչ մի ամեն-

նաչնչին մանրամասնութիւն. նա իւր սիրած էակի ամեն բանը տեսնում, նկատում է, միայն թէ այդ բոլոր տեսած ու նկատածը իւր կրակով հալում՝ դարձնում է մի մեծ ու պարզ սիրում եմ:

Անեկային մօտենալիս նկատեցի որ՝ աչքերը քնից նոր վեր կացած մարդու աչքերի նման փայլում են, որ՝ նրա դէմքի ու բաց-գոյն չթէ շորի վրայ ընկնում է մատղաշ նշդարիների տերեւների միջով թափանցող ճառագայթների դեղնաւուն—կանաչ շողքը. բացի այդ նկատեցի որ՝ մազերը անհոգ կերպով են կապած, որ՝ լայն-արձակ բլուզը աննկարագրելի գրաւիչ կերպով է գծագրում նրա գեղեցիկ իրանն ու ուսերքը, որ նրա հագուստի ու սանրածքի մէջ առաւօտւան անհոգութիւն և միւնտյն ժամանակը մի տեսակ թարմութիւն կայ, որ հազարապատիկ աւելացնում է նրա հրապուրը: Ուշադրութիւնիցս չը խուսափեց և այն, որ՝ այդ բարձր նշդարիների ծառուղիում նրա կերպարանքը (Фигура) սովորականից աւելի փոքր է երևում և այնքան ջահէլ, կարծես երեխայի կերպարանք լինի,—մի խօսքով աչքիցս ոչինչ չը փախաւ, բայց բոլոր դիտածներս ի մի ձուլեցին ու դարձան գծի պէս սիրող մարդու յափշտակութիւն:

«Բարի լոյս» — իս շփոթած պատասխանեց: Մի քանի օր է ինչ ինձնից վախենում է, որովհետեւ իւրաքանչիւր հալեացքովս հիպ-նոսահար եմ անում նրան: Միտքը արդէն սկսել է պղտորել, խմորը թափանցել է հոգին: Ձէր կարող չը նկատել, որ ես սիրում եմ իրան, բայց միւնտյն ժամանակը պարզ տեսնում եմ, որ կը մեռնի ու մինչև անգամ ինքն իրան չի խոստովանել, թէ այդպիսի բան է անցնում մտքովը: Երբեմն-երբեմն այնպիսի տպաւորութիւն եմ կրում, կարծես ձեռումս աղաւնի բռնած լինեմ ու մատներիս տակին զգալիս լինեմ նրա անբեկած սրտի անհանգիստ բաբախումը: Առաջ էինք գնում այլապէս ու լուռ և ես դիտմամբ չէի ընդհատում լռութիւնը: Գիտեմ որ այդպիսի այլապէսութիւնները նրա համար շատ ծանր են, բայց նրան մասամբ ինձ մեղսակից են դարձնում ու ինձ մօտեցնում են նպատակիս: Մեր շուրջը տիրող խաղաղութեան մէջ լսում էինք միայն մեր ռաների տակի աւազի խշխշոցը ու ամեն ծառ ու թուփի միջից հնչող՝ սարեկների ուրախ շրւշրւոցը: Վերջապէս խօսակցութիւն բաց արեցի: Ինչ ուղղութիւն ու-

զում էի՝ տալիս էի խօսակցութեանը, որովհետև թէև միտքս անմատոյց էր զգացածիս հետ կապ չունեցող արտաքին ազդեցութիւնների համար, սակայն միւս կողմից սէրիս սահմաններում գրեթէ կրկնապատիկ չուշառ էի ու այնքան սրախոհ, որքան լինում են մազնիսական քուն մտած մարդիկ, որոնք որոշեալ ուղղութեամբ աւելի պարզ են տեսնում քան կանոնաւոր մարդիկ: Շատ շուտով անցանք անձնական խնդիրներին: Իմ մասին խօսում էի այն մտերմական վստահութեան տոնով, որով մարդ առհասարակ խօսում է ամենասրտակից էակի հետ, որը միակ ամբողջ աշխարհում իրաւունք ունի գիտենալ ամեն ինչ: Այդպիսով մեր մէջ ծագում էր համախոհութեան ու համերաշխութեան մի ամբողջ աշխարհ, որ միմիայն մեր-երկուսիս էր պատկանում: Իսկ քանի որ այդպիսի կապ պէտք է, ամուսնութեան պատճառով, զոյութիւն ունենար միմիայն նրա ու իւր մարդու մէջ, կը նշանակի դրանով ես նրան աննկատելի մանր քայլերով տանում էի դէպի հոգեկան անհաւատարմութիւն:

Սակայն Անելկայի նուրբ հոգին բնազդմամբ զգում էր, որ ինչ որ անսովոր ճանապարհով ենք գնում: Կարծես ձեռիցը բռնած քիչ-քիչ առաջ էի տանում, բայց տանելիս զգում էի մի տեսակ բարոյական դիմադրութիւն: Շատ լաւ հասկանում էի և այն, որ հենց որ աւելի ուժեղ ձգէի նրան կա՛մ հենց որ վտանգները դադարէին այդ աստիճան աննշմարելի լինելուց՝ դիմադրութիւնը իսկոյն կը սաստկանար: Բայց պարզ տեսնում էի, որ առաւելութիւնն իմ կողմն է և ուր ուղեմ՝ կամաց-կամաց կը տանեմ նրան:

Այդ միջոցին ես դիտմամբ խօսում էի անցեալի մասին:

— Յիշում ես, — ասացի, — ինչպէս այն երանելի ժամանակները մի օր հարցնում էիր ինձնից, ինչու հայրենիքում չեմ ապրում ու թողնում եմ զուր կորչեն այն ընդունակութիւնները, որ իմ մէջ տեսնում են մարդիկ: Պալով ինձ, ես չիշում եմ քո բոլոր խօսքերը: Այդ այն օրն էր, երբ ես ուշ վերադարձաց քաղաքից, իսկ դու սպասում էիր իմ վերադարձին.... Ասել չեմ կարող, թէ որքան մեծ ազդեցութիւն ունէիր դու ինձ վրայ: Զը կարողացայ իսկոյն մի գործի կաշիւ, որովհետև պէտք է զնայի այստեղից, իսկ յետոյ հայրս մեռաւ.... Բայց քո խօսքերը տպաւորւել էին սրտումս և անկեղծօրէն պէտք է ասեմ քեզ, որ եթէ վերադարձայ,

եթէ մտադիր եմ ընդ միշտ բնակութիւն հաստատել այստեղ ու մի գործով պարապել, եթէ վերջապէս մի բան անեմ,—քո ազդեցութեամբն է ու քո արժանիքն է համարւելու....

Բաւական ժամանակ լռութիւն էր տիրում մեր մէջ,—լսում էր միայն սարեկների անվերջ շրջապատը Անեկիան, երևում էր, պատասխան էր փնտռում Վերջապէս նա ասաց.

—Հաւատալու բան չէ, որ քեզ պէս մարդը այն բոլորն անելու ուրիշ՝ աւելի կարեւոր շարժառիթ չ'ունենար։ Դու ինքդ շատ լաւ գիտես, որ այդ՝ ամենեքիս պարտականութիւնն է, իսկ անցած-գնացած բան է, այժմ ամեն ինչ փոխւել է։

—Համ փոխւել է՝ համ չի փոխւել,—պատասխանեցի ես։ Դուցէ երբ որ սկսեմ մի գործով պարապել, ժամանակով տաքանամ գործիս վրայ, սիրեմ պարապմունքս, բայց ինձ նման մարդը, որ չը նայելով քո ասածին, երբէք պարտականութիւն չի զգացել մի որ և է գործով պարապելու, պէտք է որ և է անձնական շարժառիթ ունենայ, որպէսզի հիմնովին փոխի իւր կեանքը.... Եւ ինչքան դաւը լինի բախտը, այնքան աւելի անհրաժեշտ է նրան այդպիսի անձնական շարժառիթ.... Ինչո՞ւ պէտք է քո առաջ ստեմ.... Սա ամենեւին բախտաւոր չեմ.... Հասարակական պարտականութիւններ զգալը շատ լաւ բան է, դժբախտաբար ես զուրկ եմ այդ զգացմունքից։ Դու, որ ինձնից հազար անգամ բարձր ու ազնիւ ես, կարող էիր ինձ սովորեցնել այդ պարտականութիւնները զգալ.... Բայց բանը ուրիշ կերպ գնաց.... Սակայն հենց այժմ էլ, եթէ մի որ և է գործ կատարելու լինիմ, այդ միմիայն քո շնորհիւ է լինելու, միմիայն ան բանի շնորհիւ է լինելու, որ չիշում եմ, թէ դու մի ժամանակ ինձնից դործ էիր պահանջում։

Անեկիան քայլերն արագացրեց, կարծես ուզում էր իսկոյն յետ դառնալ տուն, և պատասխանեց ինձ գրէթէ շրջնալով.

—Այդպէս մի խօսիլ, Լէօն, խնդրում եմ, այդպէս մի խօսիլ։ Դու ինքդ պէտք է լաւ իմանաս, որ այդպիսի դիտումներ ես ընդունել չեմ կարող։

—Ինչո՞ւ չես կարող։ Ասածս սխալ ես հասկանում։ Դու ինձ համար ամենասիրելի քոյր ես ու քոյր էլ կը մնաս միշտ։ Ասածս միայն այդ էր։

Անելկան գրեթէ տենդային կերպով մեկնեց ինձ ձեռքը, որ ես կամաց ու ամենախորին ակնածութեամբ մօտեցրի շրթունքներին:

—Հն, կը մնամ, միշտ կը մնամ,—շտապով պատասխանեց նա: Տեսայ, որ հենց իմանաա մի ահագին քար գլորեց կրճի վրայիցը,—այն աստիճան հանգստացրեց, գրաւեց սիրտը ու յուզեց մի զբոյր խօսքը: Դրա շնորհիւ ինձ էլ յաջողեց խելքս գլուխս հաւաքել, թէ չէ առաջին բոպէին, երբ շրթունքներս կպան նրա քաղցր ձեռքին, աչքերս համարեա շաղկեցին և սիրտս ասում էր գրկէի նրան, սեղմէի կրճիս ու ինչ կայ-չըկայ՝ ճիշդը յայտնէի:

Մինչ այդ՝ Անելկայի դէմքը պարզեց ու զւարթացաւ: Քանի մօտենում էինք տանը, նրա անհանգստութիւնը անցնում էր, իսկ ես տեսնելով որ այդպիսով նրա սիրտը սաստիկ գրաւում եմ, շարունակեցի հանդարտ ու սովորական խօսակցութեան տոնով:

—Ձր գիտես, քոյրիկս. իմ շուրջը ամացութիւն է տիրում: Հայրըս կենդանի չէ, հօրաքոյրս սուրբ կին է, բայց մենք դժւար կարող ենք իրար հասկանալ, որովհետեւ նա ոչ նոր ժամանակի ոգին է հասկանում, ոչ նոր մարդկանց: Նրա զաղափարները բոլորովին տարբեր են իմ զաղափարներից: Նա երբէք չեմ պսակւելու, մտածիր՝ տես, որքան միայնակ եմ ես: Ձորս կսղմս ոչ ոք չը կայ: Ո՛չ ոք, որին կարողանայի հաղորդել մտքերս, դիտաւորութիւններս, որին պատմէի դարդերս.... Ամայի անապատ ու դատարկութիւն... Այժմ ինքդ ասա, ի՞նչ զարմանալու բան կայ, որ համակրութիւն եմ փնտռում այնտեղ, ուր կարող եմ գտնել.... Անդամալոյծ աղքատի նման մի բան եմ, որ դռան մօտ կանգնած սպասում է, թէ գուցէ մէկը դուրս գայ ու մի սև գօշ տայ իրան: Այժմ այդ աղքատը, այդ ողորմեցի աղքատը կանգնած է քո պատուհանի տակ և աղաչում, խնդրում է քեզնից մի փոքր բարեացակամութիւն, մըտերմութիւն ու գութ: Նրա մոքումը բացի ողորմութիւնից ոչինչ չը կայ և դու ի հարկէ չես մերժիլ նրա խնդիրքը, ճանապարհ չես դնիլ առանց ողորմութեան, չէ:

—Ոչ, չեմ մերժիլ, Լէօն,—պատասխանեց Անելկան,—չեմ մերժիլ. մանաւանդ որ, եթէ այդքան դառն է դրութիւնդ...

Այդ խօսքի վրայ ձայնը խեղդւեց բզումը ու շրթունքները սկսեցին դողալ: Դարձեալ պէտք է բոլոր ոյժերս լարէի, որպէսզի զսպէի ինձ ու չ'ընկնէի նրա ոտները: Նրան նայելով այն աստիճան յուզւեցի, որ իմ բուգս էլ սկսեց խեղդւել կարծես արտասուքից:

— Անեկա, Անեկա, — բացագանչեցի ես, չ'իմանալով ինչ ասէի նրան:

Բայց նա սկսեց ձեռքերը թափ տալ, կարծես ուզում էր ինձ հեռացնել իրանից ու յետոյ լացակրկնած ասաց.

— Այս բոպէիս, այս բոպէիս.... կը հանգստանամ: Ձեմ կարող այսպէս նեքսե գնալ.... Թող երթամ...

Ու արագ-արագ հեռացաւ:

— Ների՛ր ինձ, Անեկա, — ձայն տւեցի յետեւից:

Սկիզբն ուզեցի վազել՝ յետեւիցն հասնել, բայց յետոյ մոռացի՝ տեսայ, որ պէտք է նրան մինակ թողնել, ու միայն հայեացքովս հետեւեցի նրան: Նա շտապ-շտապ յետ դարձաւ այն ծառուղին, ուր մենք առաջ զբօսնում էինք, յետոյ ծռեց ճանապարհը: Նրբեմն թաւուտը ծածկում էր նրան, երբեմն նրա բացգոյն հագուստը նորից երևում էր ծառերի արանքում՝ արևի առաջին վառ փայլելով: Հեռւից տեսնում էի, ինչպէս անդադար բաց ու խուփ էր անում հովանոցը, ակներևաբար ցանկանալով այդ Ֆիզիկական զբաղմունքով փարատել սրտի յուզմունքը: Այդ ժամանակ ես նրա գլխին թափում էի հազար ու մի քաղցր խօսքեր, — խօսքեր, որ թելադրում էր ինձ սէրը: Ձը կարողացայ յաղթել ինձ ու հեռանալ, մինչև որ մէկ էլ չ'ը տեսայ նրա երեսը, սակայն դրա համար ստիպւած եղայ երկար սպասել: Վերջապէս վերադարձաւ, բայց իմ կողքովը շատ արագ-արագ անցաւ, կարծես վախենալով, որ նորից յուզւի. միայն՝ անցնելիս նայեց ինձ ու հրեշտակային մտերմութեամբ ու քաղցրութեամբ ժպտալով ասաց.

— Այժմ լաւ եմ, լաւ եմ:

Արդարեւ՝ արագ ման գալուց կարմրած երեսին արտասուք չէր երևում:

Մենակ մնացի և յանկարծ խենթի ուրախութիւն եկաւ վրաս, սիրտս լցւեց յոյսով, գլխումս միայն մի միտք էր մնացել, — նա

ինձ սիրում է.—պաշտպանում է, դիմադրում է ինքն իրան խաբում է, բայց սիրում է։ Երբեմն բոլորովին խելքը զլխին մարդն էլ բուռն զգացմունքի ներքոյ գրեթէ խելագարութեան սահմանումն է լինում, իսկ ես այնքան մօտ էի այդ սահմանին, որ քիչ էր մնում վազ տալի պարտեզի խորքը, թաւալւէի խոտի վրայ ու բարձրաձայն աղաղակէի, թէ նա ինձ սիրում է։

Այժմ որ հանգիստ սրտով միտք եմ անում այդ ուրախութեանս վրայ, տեսնում եմ, որ նա՝ Աստուծո միայն գիտէ թէ որքան տարրերից է բաղկացած։ Ի միջի ալլոց կար և հրճանք արւեստագէտի, որ զգում է թէ իւր գլուխ-գործոցը գլուխ է զալիս, կար թերեւ և զւարճութիւն սարդի, որ հաւատացած է, թէ ճանճը կ'ընկնի իւր ոստայնը, բայց կար և՛ բարեհոգութիւն և՛ գութ և՛ գորով և՛ այն ամենը, որ տեսնելով, ինչպէս ասում է բանաստեղծը, հրեշտակները երկնքում ուրախանում են։ Խեղճա զալիս էր, որ այդ անգէն խեղճ կինը պէտք է ընկնէր իմ ձեռքս ու միւսնոյն ժամանակը այդ խեղճալս աւելի սաստկացնում էր սէրս և հետեւաբար Անելկային տիրապետելու ցանկութիւնս. միաժամանակ թէ խեղճաբալում էի, որ նրան խաբում եմ և թէ զգում էի, որ կեանքումն երբէք այդ աստիճան անկեղծ ու սրտիս խորքից չեմ խօսացել։

Ես հօ նրան չէի խաբում, որ համակրութիւնն ու մտերմութիւնն էի խնդրում։ Այդ էլ ինձ առողջութեան պէս անհրաժեշտ է։ Միայն թէ բոլոր ցանկութիւններս չը յայտնեցի, որովհետեւ դեռ դրա ժամանակը չի եկել. ճշմարտութիւնը ամբողջովին չը յայտնեցի որպէսզի չը սարսափեցնէի այդ քաղցր, բայց վախկոտ սիրտը։ Ինչ և իցէ դիմում եմ դէպի իմ ու նրա երջանկութիւնը այն ճանապարհով, որ ամենաուղիղ կերպով է տանում հասցնում այդ երջանկութեանը։

10 մակիսի.

Դրսեւը արեւ-արեւայութիւն է, արեւ-արեւայութիւն է և իմ ու Անելկայի մէջ։ Անելկան հանգիստ է և երջանիկ։ Խորին կերպով հաւատացել է իմ այն խօսքերին, թէ իմ զգացածս միայն եղբայրական սէր է, և քանի որ խիղճը թոյլ է տալիս նրան սիրել

ինձ իբրև քոյր, սրտին ազատութիւն է տւել, ես գիտեմ, որ այդ միմիայն՝ ինքն իրան ու մարդուն խաբելու ազնիւ ձև է, որովհետև այդ քոյր սիրոյ դիմակի տակ թագնւած է ու աճում է բոլորովին ուրիշ զգացմունք. բայց ի հարկէ ես նրա աչքը բաց չեմ անիլ՝ մինչև որ այդ զգացմունքը անդիմադրելի չը դառնայ... Շուտով նրա սիրտը կը բորբոքւի սիրոյ բոցով, որ չեն կարողանալ հանգցնել ոչ կամքի ոյժը, ոչ պարտականութեան զգացմունքը, ոչ էլ այդ աղանանման մաքուր կնոջ ամօթխածութիւնը: Իսկ մինչ այդ՝ ես էլ ինձ լաւ եմ զգում, այնքան լաւ, որ երբեմն ինձ թւում է, թէ կարող եմ էլ ոչինչ փափագ չունենալ՝ միայն այն պայմանով, որ ոչ ոք ոչ մի իրաւունք չ'ունենայ նրա վրայ: Գլխիցս սկի չի հեռանում այն միտքը, թէ քանի որ ես ամենքից աւելի եմ սիրում նրան, կը նշանակի իմ իրաւունքս նրա վրայ՝ բոլորի իրաւունքից բարձր է: Դրանից էլ աւելի տրամաբանական ու արդարացի ի՞նչ կարող է լինել: Զէ որ բոլոր ազգերի ու բոլոր կրօնների բարոյագիտութեան մէջ այդ ու կնոջ փոխադարձ պատկանումը հիմնւում է սիրոյ զգացմունքի վրայ:

Իայց այսօր ես այնքան անդորր ու երջանիկ եմ, որ ուզում եմ միայն զգալ, չեմ ուզում խորհրդածել: Այժմ մեր մէջ վերին աստիճանի սրտագին, ազատ ու մտերիմ յարաբերութիւն է հաստատւել: Սակայն ի՞նչ աստիճան մենք իրար համար ենք ստեղծւած եղել, ինչպէս մեր էութիւնները ձգտում են մէկը զէպի միւսը, ինչպէս խեղճը տաքանում ու հրճւում է եղբայրական զգացմունքների այդ հրապուրիչ ջերմութեան մէջ: Ինչ արտասահմանից վերադարձել եմ՝ երբեք նրան այսքան ուրախ չեմ տեսել: Առաջ նրան նայելիս յաճախ մտաբերում էի Շեքսպիրի «Poor Tom»-ին¹⁾: Անեկագի բնաւորութիւնը այնպիսի բնաւորութիւն է, որի համար սէրը այնքան անհրաժեշտ է որքան օդը մարդու համար, իսկ սպեկուլացիաներով զրաււած Կրոմիցկին այնքան չի սիրում նրան, որքան պէտք է, և ընդունակ էլ չէ սիրելու: Անեկան իրաւամբ կարող էր զանգատուել ու կրկնել Շեքսպիրի խօսքերը՝ «Խեղճիկ Տոմը մրսում է»: Այդ որ մտքովս անցնում է չեմ կարո-

¹⁾ «Արքայ Լիո» դրամայից:

ղանում զսպել խոնդաղատանքս և սրտումս խոստանում եմ նրան, որ քանի ես կենդանի եմ՝ նա ցուրտ չի զգալ:

Եթէ որ մեր սէրը վատ բան լինէր, մեր սիրտը այդքան հանգիստ չէր լինիլ: Իսկ թէ Անելկան դեռ ինքն իրան չի ասել՝ թէ սիրում է, այդ ոչինչ նշանակութիւն չունի, այնուամենայնիւ այդ զգացմունքը կայ նրա սրտում: Այսօրւայ ամբողջ օրը մեզ համար իդիլլիայի պէս անցաւ: Մինչև այժմ կիրակի օրերը չէի սիրում, բայց հիմա տեսնում եմ, որ կիրակին առաւօտից մինչև երեկոյ կարող է մի անընդհատ պոէմա լինել՝ մանաւանդ գիւղում: Թէկից չեմոյ խոյն գնացինք եկեղեցի՝ թիւ պատարագի: Հօրաքոյրս էլ հետներս եկաւ. մեզ հետ էր մինչև անգամ և պանի Յելինան, որ օգուելով հրաշալի եղանակից՝ պատուիրեց, որ իրան բազկաթոռով տանեն եկեղեցի: Ժողովուրդ քիչ կար, որովհետև ժամաւորները աւելի հաւաքում են ձայնաւոր պատարագի ժամանակ: Նստարանի վրայ Անելկայի կողքին նստած ժամանակս ինձ թւում էր, թէ իմ նշանածին կողքին եմ նստած, և ես ինձ երջանիկ էի զգում: Երբեմն-երբեմն նայում էի նրա քաղցր, անզին երեսին, նայում էի ձեռներին, որ դրել էր առաջի նստարանի վրայ, և այն կեարծնացումը, որ երևում էր նրա դէմքից ու բռնած դիրքից, ախմայ ինձ էլ էր հաղորդում: Արքերս լռեցին, խորհուրդներս մաքրեցին և այդ բոլորն էս նրան սիրում էի կատարելապէս իդէալական սիրով, որովհետև զգում էի այնպէս՝ ինչպէս երբէք չէի զգացել, որ միանգամայն տարբերում է այն բոլոր կանանցից, որոնց մինչև այդ ժամանակ պատահել էի, որ նա նրանցից հազար անգամ լաւ է ու մաքուր:

Վաղուց չէի զգացել այնպիսի տպաւորութիւններ ինչպէս այդ գիւղական եկեղեցում: Դրա պատճառը շատ բարդ էր, — այդտեղ նշանակութիւն ունէր և՛ Անելկայի ներկայութիւնը, և՛ եկեղեցական հանդիսաւորութիւնը, և՛ ճրագների մեղմ փայլելոցը սեղանի մթութեան մէջ, և՛ պատուհաններից ներս թափանցող լոյսի գոյն-զգոյն շերտերը, և՛ ճնճղուկների ճառղիւնը, և՛ խաղաղ ժամասացութիւնը: Այդ բոլորի մէջ դեռ կար մի տեսակ առաւօտեան քնաթաթախութիւն և բացի դրանից՝ այդ բոլորը քաղցր դրութիւն էր բերում մարդու վրայ: Սրախ խորհուրդները սկսեցին այնպիսի խա-

զաղ ու հանգիստ ընթացք ստանալ ինչպէս սեղանի առջևի բուր-
վառների ծուխը: Սրտումս զարթնեց անձնազոհութեան ցանկու-
թեան նման մի բան և ներքին ձայնը սկսեց ինձ ասել. «Մի պղտո-
րիւ այդ պարզ ջուրը, յարգիր նրա իստակութիւնը»:

Մինչ այդ՝ պատարագը վերջացաւ և մենք դուրս եկանք եկե-
ղեցուց: Ժամի դռանը ես զարմացմամբ տեսայ, որ Լատիշ ծերուկն
ու պառաւը գետնին նստած ու փայտէ: Թասերը բռնած ողորմու-
թիւն են խնդրում: Հօրաքոյրս գիտէր, որ ես նրանց փող եմ տւել
և սաստիկ բարկացաւ ու սկսեց նրանց նախատել, բայց պառաւը,
թասը դէպի մեզ մեկնած պահելով, հանգիստ պատասխանեց.

— Աղան ուղում էր, որ մենք տուն ու տեղ ունենանք, Աստ-
ւած իրան իրա սրտովը տայ, համա Աստծու կամքին հակառակ
չը պէտք է գնալ: Աստւած որ հրամայել է, որ մենք այստեղ նրա-
տենք, մենք պէտք է նստենք ու կը մնանք այստեղ յաւիտեանս
յաւիտենից, ամէն:

Այդպէս մտածողի հետ վիճել չէր կարելի: Եւ մանաւանդ այդ
յաւիտեանս յաւիտենից ամէնը-ը ինձ վրայ այն աստիճան ազդեց,
որ ողորմութիւն տւեցի հէնց միայն այդ հայեացքի բնութոյնու-
թեան համար: Հասարակ ժողովուրդը իսկապէս հաւատում է նա-
խասահմանութեանը: Նա կուրօրէն հպատակում է ճակատագրին,
միայն թէ ճակատագրի զաղափարը իւր հասկացողութեամբ քրիս-
տոնէացնում է: Այդ լրտիշները ինձնից հազար երկու հարիւր բուրլի
են ստացել ու այժմ աւելի հարուստ են քան երբ և իցէ եղել են,
և սակայն ժամի դռան նստած ողորմութիւն են խնդրում, համոզ-
ւած լինելով, որ այդպէս է որոշել ճակատագիրը, որին պառաւը
Աստծու կամք անունն է տալիս:

Վերադառնում էինք տուն: Մեծ-պատարագի զանգերը տալիս
էին: Տղամարդկանց ու կանանց ահագին բազմութիւն էր գնում
ճանապարհով: Հեռաւոր ազարակների գիւղացիք զալիս էին ար-
տերի միջով, որոնք ծածկւած էին թէև դեռ ևս կանաչ, բայց բա-
ւական բարձրացած հասկերով: Ինչքան տեղ մարդու աչք կտրում
էր, օդեղէն պարզ տարածութեան մէջ երևում էին գիւղացի աղ-
ջկերանց վառլագոյն գլխաշորերը, որոնք կանաչում բուսած խաշ-
խաշի գոյնզգոյն ծաղիկների նմանութիւն էին տալիս: Ի միջի ալլոց

ասած՝ ամբողջ Եւրոպայում ոչ մի տեղ չը կան այնպիսի ընդարձակ օդեղէն տարածութիւններ, ինչպէս մեզնում: Բացի դրանից իմ ուշադրութիւնը առանձնապէս գրաւեց և այն խիստ աչքի ընկնող տօնային բնաւորութիւնը, որ երևում էր թէ մարդկանց վրայ, թէ արտաքին բնութեան մէջ: Ճիշտ է՝ հրաշալի եղանակ էր, բայց թւում էր, թէ քամին չի փչում նրա համար, որ կիրակի է, արտերը չեն ալէծփում և բարդիների տերէները չեն երերում նրա համար, որ կիրակի է, որ կողմը նայում էիր՝ տեսնում էիր ուրախ ու զւարթ անդորրութիւն, խաղաղութիւն, տօնօրեայ հագուստներ ու անշափ լոյս:

Անելկային բացատրեցի գեղարւեստի տեսակէտից թի ամբողջ տեսարանի և թէ օդի կապուտակ երանգով դաշնակաւորած այդ գոյնզգոյն բծերի գեղեցկութիւնները: Յետոյ սկսեցինք խօսել գիւղացոց մասին: Պէտք է խոստովանւեմ, որ ես նրանց վրայ նայում էի իբրև բաղմամբիւ աւել կամ պակաս գեղարւեստական մոդէլների հաւաքածուի վրայ: Բայց Անելկան բոլորովին այլապէս էր վերաբերւում նրանց: Նա շատ ուրախ ու տխրալի բնորոշ բաներ պատմեց նրանց մասին, խօսելուց և ման գալուց սաստիկ զւարթացաւ ու այն աստիճան գրաւիչ էր այդ միջոցին, որ ակամայ սկսեցի, նրա վրայ նայելով, կրկնել վերջին չորս տողերը համալսարանում եղած ժամանակս գրած պօլեմայիս, որի մնացեալ մասը բոլորովին մոռացել եմ.

Զարմանում եմ, մանուկ չքնադ ու սիրուն,

Դու իմ դրախտ ու զարուն,

Որ չեն բսնում քո քնքուշիկ ոտքի տակ

Վարդ ու շուշան անուշակ ¹⁾

Խօսքը դարձեալ անցաւ Լատիշների կամ աւելի ծիշտ՝ պառաւ Լատիշուհու վրայ, որի դատողութիւնների վրայ վերջը բաւական ծիծաղեցինք: Եւ սկսեցի պառաւի խօսքերը ինձ սաղացնել: Հորաքոյրս մեզնից մի քանի քայլ յետ էր ընկել ու գալիս էր պանի

¹⁾ Այդ ոտանաւորը պ. Ա. Մատուրեանն է թարգմանել:

Յելլինայի հետ, որին ծառան բազկաթուռով բերում էր չետևից, այնպէս որ ազատ կարող էի խօսել մեր վերջին զբօսանքի մասին։

—Վերջերքս, ասացի, ես քեզնից ողորմութիւն խնդրեցի ու դու ինձ տւեցիր։ Այժմ տեսնում եմ, որ այդ ինձ ամենեւին չի պարտաւորեցնում և ես կարող եմ գնալ՝ ժամի դռանը մուրացկանութիւն անել։

—Օհ, պատասխանեց Անեկան, և ուրիշ՝ ողորմած սիրտ ունեցողից նոյն բանը խնդրել։ Հօրաքոյրն ուզում է այդպիսի մի հոգեորդի վաղը Պլոշով հրաւիրել, հասկանում եմ, հասկանում։

Ես ի պատասխան ասացի, որ օրիորդ Հիլտոը շատ մեծ է, այնպէս որ մի սիրտ նրան տեղ չի անիլ և պէտք է ամենաքիչը երեք հոգի միասին նրա վրայ սիրահարեն, բայց Անեկան էլի իւր ասածը շարունակում էր և մատը վրաս թափ տալով՝ կրկնում էր.

—Այդտեղ մի բան կայ, ես կստկածում եմ։

—Այս անգամ բոլորովին անհիմն կերպով, պատասխանեցի ես, որովհետեւ իմ սիրտը միմիայն եղբայրական զգացմունքների պահեստ է և նրա մէջ բացարձակ տիրապետում է այն չարասիրտ էակը, որ այժմ ինձ տանջում է։

Անեկան դադարեց մատը թափ տալուց և ծիծաղելուց, բայց ոտը կախ զգեց, այնպէս որ մի քանի րոպէ անցած մերօնք հաւասարեցին մեզ։ Սակայն այնուհետեւ էլ իրար հետ շատ լաւ էինք և ամբողջ օրը այնքան ուրախ անցկացրինք, որ յաճախ ինձ թւում էր, թէ ես դեռ գիմնագիստ եմ։ Իրաւ է՝ աչքերովս ասում էի նրան, որ նրան սիրում եմ, բայց ցանկութիւնը լուել էր իմ մէջ։ Այսօր նա այնքան թանկ էր իմ սրտի համար, որ չէի կարող ցանկանալու աչքով նայել նրան։ Հօրաքոյրս նախաձաշից չետոյ իսկոյն դնաց Վարշաւա. ես օրւայ մնացած մասը պանի Յելլինայի մօտ նստած բարձր ձայնով կարդում էի նրա համար Մոնտալամբերի նամակները, որի հետ հայրս մի ժամանակ նամակագրութիւն է ունեցել։ Այդ նամակները ինձ սաստիկ կը ձանձրացնէին, եթէ որ Անեկան էլ մեզ հետ միասին չը լինէր։ Գրքիցը աչքերս բարձրացնելով հանդիպում էի նրա հայեացքին, որ սիրտս լցնում էր ուրախութեամբ, որովհետեւ կամ ես խելքս բոլորովին կորցրել եմ կամ թէ չէ՝ նա նայում էր ինձ այնպիս, ինչպէս կարող է նայել անմեղ ու

մաքուր, բայց անզիտակցարար ի բոլոր սրտէ սիրող կիներ, Ինչ քաղցր օր էր այսօր, Հօրաքոյրս երեկոյեան վերադարձաւ ու յայտնեց, որ վաղը հիւր կը գան Մենատինսկիներն ու Կլարան:

Արդէն շատ ուշ է, բայց չեմ ուզում քնել, որովհետեւ փսոս դալիս է բաժանել այսօրւայ տպաւորութիւններից, Երազը նրանցից քաղցր չի կարող լինել: Բացի այդ՝ սլարտէզը թնդում է սոխակների գեղգեղանքներից, իսկ իմ մէջ դեռ կենդանի է հին ռոմանտիկը: Յերեկին յաջորդեց նոյնքան հրաշալի գիշեր, Երկինքը լիքն է աստղերով, Մտածում էի Անելկայի մասին ու մտքումս նրան «բարի գիշեր» էի ասում: Այդ խօսքերը ես մի հարիւր անգամ կրկնեցի: Ինչպէս տեսնում եմ, իմ մէջ բացի «l'improductivité slaves»-ից՝ մի տեսակ բացառապէս լեհական սենտիմենտալիզմ էլ կայ: Այդ կողմից մինչև այժմ ինքս ինձ չէի ճանաչում: Սակայն այդ ինչ փնաս ունի՝ որ... Շատ-շատ եմ սիրում Անելկային:

(Կըշարունակւի)